

**KARMELDAR, MISIOLARI, IRAKASLE,
IDAZLE... EUSKALDUNA
JUANA ATXABAL AGIRREAMALLOA**

Atarikoa

*Filosofiaren historia*¹ liburu mardularen argitalpenak aukera eskaintzen digu Euskal Filosofiagintzaren historia xumean aitzindari izan direnak gogoratzeko, haien lanari esker izan baita posible urteokaz filosofiaren inguruan euskaraz eginiko ikerketa-, sortze- eta zabalkunde lanak normaltasun minimo baten barruan egin ahal izatea. Era berean, azpimarragarriak dira aitzindari apal hauetariko askok irakaskuntzan –ertainetan zein unibertsitate mailakoan– euskara eta filosofia era duinean uzartzeko eginiko ahaleginak. Bihoakie gure esker ona.

Izan ere, liburuaren sarreran, Joxe Azurmendik dioskunez, idatzizko filosofiagintzan euskaraz, orain arte, gutxi-gutxi batzuk baino ez dira ausartu izan (J. Egiategi, N. Ormaetxea *Orixe*, E. Salaberri, G. Garate...). Diktadura frankistaren osteko lanei bagagozkie, Azurmendik unibertsitatearen inguruko ekime-nak aipatzen ditu: UZEIko *Filosofia Hiztegia* eta ikasliburuak; UEU eta EHUn bideratutako argitalpenak eta tesiak; itzulpenak

¹ Arrieta, Agustin; Uribarri, Ibon (koordinatzaileak): *Filosofiaren historia*, Elkar, Donostia, 2008, 454 or.

(Klasikoak saila); *Jakin Irakurgaiak* liburutxoak; zenbait idazle eta irakasleren lan pertsonalak... Edozelan ere, pentsalari zegamarrak garrantzitsu deritzo euskal filosofiagintzan sare intelektual sendo eta trinko bat osatzeari:

“Oraindik lortu ez dena, elkarrizketa eta eztabaida komunitate bat osatzea da, gogoeta filosofiko autonomo bati bizia emango diona. Iruditzen zait hori, gure baldintzetan, irakas-kuntza unibertsitario eta ez unibertsitarioko filosofiazaleak kolaborazio sistematikoko moduren batean bilduz izango litzatekeela bideragarriena, elkarlan hori antolatzea noizpait lortzen bada. Ereti bat bide horretatik abiatzeko Filosofiaren Historia honek eskaintzen du apika”².

Filosofia euskaraz lantzeaz gain, elkarlan horrexetan jardun zuen Juana Atxabal Agirreamalloak³, batez ere berari zegokion irakaskuntza mailako testugintzan –ertainetan gehien baten–, 70-80 hamarkadetan ia-ia ez baitzegoen materialik institutueta filosofia euskaraz landu ahal izateko. Alor xumea irakaskuntza ertainetakoa, ez garrantzi bakoa haatik, etorkizuna maila horietan ereiten baita⁴.

Bigarren aitzakia karmeldar bizkaitar honen gainean jarduteko, urteurrena da. Izan ere, aurton, 2009ko martxoan, 30 urte

² Azurmendi, Joxe: “Atarikoa”, op. cit., 19-22.

³ Bidegileak bilduman liburuxka bat eskaini zitzaion Juana Atxabali. Ikus, Sariugarte, Iñaki: *Juana Atxabal (1932-)*, Bidegileak, 37, Eusko Jaurlaritzaren Kultura Saila, Gasteiz, 2004. Datu biografiko nagusiei dagokienez, han esan genuenari jarraituko diogu.

⁴ Beren-beregi aipatu zuten alor hori X. Izagirrek eta A. Ibarrek 84-94 hamarkadako balantzea egitean: “Ondoren, 1983-84an, Paulo Iztuetaren zuzendaritzapean bi testu liburu plazaratu ziren: lehena, bederatzi kolaboratzaile osatutako lan-talde batek BBBrako burututakoa (*Filosofia/1, BBB-3. ikasturtea*); bigarrena, berriz, 25 lankideren artean UBBrako prestatutakoa (*Filosofia UBI, 3 bol.*), hain zuzen ere, euskarazko lehenengo filosofiaren historia osoa izan zena. Testuliburu hauek maila ertainetako ikasleak lehen aldiz filosofian euskaraz trebatzea ahalbideratu zuten.” (Izagirre, Xabier; Ibarra, Andoni: “Filosofia euskaraz: hamar urteko balantzea (1984-1994)”, *Jakin*, 91, 1995, 77-105.

betetzen dira Juana Atxabal, Venezuela utzita, Euskal Herrira bueltatu zela. Erabaki gogorra, baina ondo ere ondo hausnartua moja euskaldunak hartu zuena. Harreman estua izan zuen hango gizartearekin, Juanak asko eskaini zion, baina gizarte horren-gandik hartu zuena ere ikaragarri handia izan zen: “He dado todo lo que he podido a América Latina y también he recibido mucho de Colombia y Venezuela, pero quiero en los años que me quedan dar mi aporte a Euskal Herria, porque también le debo mucho” esan zion etorri aurretik María Jesús Acordagoitia ahizpa karmeldarrari. Misiolari lagunak zera gehituko dio Juana-ren aitortpenari: “No pude comprenderle, hasta que a los pocos años constaté cuánto dio a nuestro querido Pueblo Vasco”⁵.

⁵ 2003ko abenduaren 15ean Venezuelatik bidalitako testigantza.

70eko hamarkadaren azken urteetan kinka historiko baten bizi da Euskal Herria: demokrazia itzuli da diktadura ankerraren ostean; euskal kultura berpizten ari da debeku eta zentzura estuen ondotik; euskal irakaskuntza hasikinetan dago eta irakasle gaituen premia handi ere handia da... Egoera horren aurrean argia da Juanak Venezuelan egiten duen hausnarketa: “Pero, cuando un pueblo se encuentra en un momento especial, ¿no son sus propios hijos los primeros que deben acudir a arrimar el hombro?”. Edozelan ere, euskal kulturaren alde egin asmo duen ahaleginak ez dakar berarekin behartsuen aldeko konpromezua ahaztea: “¿Continuar ahora trabajando en Euskadi significará que abandono la causa de la opción de los pobres? No. La clase explorada no tiene fronteras”⁶.

30 urte bete dira moja adoretuak bere jaioterrira itzultzeko erabakia hartu zuela. Venezuelako behartsu eta marjinatuek agur esker onezko bat luzatuko zioteten euren *ranchito*-etara hurbildu zen moja eskuzabalari; euskal kulturak, berriz, langile nekaezin bat irabazi zuen, Lekeitio ondoko Gardata auzategian jaio eta utopian sinesten zuen euskaldunari “ongi etorri” isila esatean. Ikus dezagun, bada, nor dugun Juana⁷ Atxabal eta, labur bada ere, aipa ditzagun haren aportazioak euskal kulturari eta euskal irakaskuntzan.

Lehen ikasketak, irakasle hasi

Juana Atxabal Agirreamalloa 1932. urteko urtarilaren zortzian jaio zen Bizkaiko Ispaster herrian. Jaiotexea Lekeitio ondoko Gardata auzunean zegoen eta elizaz Lekeitiokoa zenez, bertan bataiatu zuten hurrengo egunean. Gurasoek, Valentin Atxabal Atxabal eta Mercedes Agirreamalloa Arribillaga, lau seme-alaba izan zituzten, Juana bigarrena izan zelarik.

⁶ Euskal Herrira itzuli aurreko adierazpen idatzi batzuetatik jasoa.

⁷ Ahizpa karmeldarrek *Jone* izena ere erabiltzen dute.

Gardatako bertako eskola txikian egin zituen Juanak lehen ikasketak. Gero, aitak animatuta, batxilergoko sarrera eta lehenengo kurtsoak prestatzen hasi zen Lekeition. Ikasketa horietan, izeko Fermina Agirreamalloa moja mertzedariak eta Paulino Alonso eta Juanita Benito irakasleek lagundu zioten. Geroxeago, hamabi urteko neskatila zela, Gasteizera aldatu zen ikasketak bertan jarraitzeko.

Batxilergoa amaiturik, maistra izateko karrera hasi eta 1951n titulua lortu zuen. Urte bereko urriaren 27an Jainkoaren deiari erantzunez, moja sartu zen Gasteizko Karitateko karmeldarren nobiziaduan eta 1952ko maiatzaren 2an habitua hartu zuen:

“Nik hamasei urte inguru nituela sentitu nuen Jainkoak deitu egiten zidala neure bizia osorik emateko, bera neure ilusioa izateko. Eta indar horrek eraman ninduen hemeretzi urterekin karmelita izatera”⁸.

1954ko irailaren 14an behin-behineko botoak egin zituen Gasteizen eta 1959ko irailaren 20an behin betikoak Bermeon. Maistratzako ikasketak eginda zituenez, 1954-1965 epean, Juana irakasle egon zen Bermeoko “Sagrado Corazón” ikastetxean, baina moja gazteak, irakasteaz gain, ikasten ere jarraitu zuen eta 1961ean Letretako Irakasle Laguntzaile diploma eskuratu zuen.

Kolonbia eta Venezuela aldera

Bermeoko ikastetxean hamabi urtez jardun eta gero, Juana Atxabalek bere bizitza errotik markatu zuen etapa berri bati ekin zion; izan ere, Hego Ameriketako errealtatea ezagutzeak ukitu handi ere handia utzi baitzuen euskal moja gaztearen gogo-bihotzetan. 1965ean Kolonbiara abiatu zen, Bogota hiriburuan goi mailako ikasketak egiteko asmoz. Maistra gazteak gehien maitatzen zuen jakintza arloa Matematika izanagatik, kongregazioaren beharrizanez bultzaturik Filosofia ikasketak

⁸ Begoña Muruagak egindako elkarrizketatik: *Emakunde*, 7, 1992, 62-65.

hasi zituen, baita bikaintasunez burutu ere. 1970. urtean Bogotako “Pontificia Universidad Católica Javeriana”-n Filosofia eta Letretako lizentziatura lortu zuen.

Bogotako unibertsitatean hasi zen Juana Atxabal filosofia arloko ikerketak eta lan monografikoak egiten eta garai horretakoeak ditugu Jean Paul Sartreren obrari buruzko lehenengo lan garrantzitsuak. Izan ere, “Conciencia vacía, libertad y Dios en Jean Paul Sartre” izan zen Juanak lizentziatura tesian erabili zuen gaia. Lana zuzendu zion Gustavo González irakasleak, ikerketaren aurkezpenean, biziki goraipatu zituen lizentziatu berriak zeuzkan prestakuntza eta merituak⁹.

Lizentziatura lortuta, Euskal Herrira itzuli zen moja gaztea eta Zumaian egotaldi labur bat egin eta gero, 1971. urtean Ameriketara joan zen berriro, oraingo honetan bihotzaren erdi-erditik maitazera helduko zen Venezuelara, hain zuzen ere. 1971-72 ikasturtean Anzoátegui estatuko Cantaura herrian egon zen Juana Atxabal eta bertan karmeldarrek zeukaten “Santa Joaquina” ikastetxean irakasteaz gain, “Dr. Felipe Guevara Rojas” lizeoan ere aritu zen, kasuon latin irakasle bezala. Gerora, Cantaura herritik Venezuelako hiriburura joan eta han, Caracasen, “Don Pedro Fe y Alegría”¹⁰ (1972-73) institutuan egin zuen lan, eta 1973an Catiara joan zen.

⁹ Ikerketa lanaren zuzendariak honako puntuok azpimarratzen zituen, 1970eko urtarilaren 31n, Universidad Católica Javeriana-ko Filosofia eta Letrak fakultateko dekanuari bidalitako onarpen proposamenean: Sartreren obra filosofikoaren zein literarioaren ezagutza zabala, filosofia eta antropologia gaien tratamendu sakona, aurkezteko modu egokia, eta, azkenik, Sartreren pentsamendua iruzkintzeko erakutsi zuen sakontasuna eta inpartzialtasuna.

¹⁰ “Fe y Alegría nace en Venezuela a mediados de los años 50, cuando el P. José María Vélaz comienza a visitar los barrios periféricos de Caracas con estudiantes universitarios. Al acercarse a la gente y ver cómo vivían, sintió la tragedia de la marginación y comprendió que era necesaria una educación que promoviera los recursos internos de los más necesitados. (...) En 1964 comienza el proceso de expansión hacia países de América Latina. El lema del Movimiento en esos primeros años era: *Fe y Alegría comienza donde termina el asfalto*” (www.feyalegría.org).

Catia Caracasko auzune pobre eta marjinal bat zen Juana bertara heldu zenean. Venezuelako hiriburutik hurbil samar egon arren, pobrezia eta miseria ziren nagusi hango txabola eta *ranchito* izeneko eraikin ezin pobreagoetan. Catiako mendi maldetan baztertu eta behartsuek eraikitako teilatupe eskas eta ahuletan mundu berri bat, gizarte maitagarri bat aurkitu zuen Euskal Herritik joandako moja gazteak. Hona hemen, haren berba esanguratsuak:

“Hemen gauza asko aurkitu nituen... ederrak, harrigariak, oso diferenteak ordura arte bizi izandakoaren aldean. Baina, batez ere, herri latinoamerikarrak jasaten zuen pobreziaz eta opresioaz egin nuen topo. Pobrezia eta opresio hauek ez ziren, kasurako, nik umetan eta nerabezaroan baserrian bizi izandako pobrezia eta zailtasunak, gehiengoak pairatzen zuen egoera ikaragarri eta

inhumanoa baizik. Hasieran Bogotako auzoak; eta, gero, Caracasko mendixkak, *rancho*-ak: ez nuke esaten jakin-go zein neurritan markatu ninduten”.

Catia (Caracas): pobre eta baztertuekin bat eginda

70eko hamarkadan Venezuelan hausnarketa sakon bat egin zen bertako erlijiosoen artean eliz bizitzak herri baztertu eta zapalduen inguruan eman beharreko erantzunaz. Juanak zuzen-zuzen eta era aktiboan hartu zuen parte hausnarketa horretan. Honen guztiaren ondorioz, vedrunatar karmeldarrek Venezuelako lehenengo bi “Comunidades de Base” direlakoak sortu zituzten. Komunitate horietako bat Catian (Gramoven Los Magallanes) sortu zen eta Montserrat Garreta, Dolores Barandiaran eta Juana Atxabal ahizpak izan ziren fundatzaileak.

Catiako jende pobre eta baztertuaren egoera ezagutu-eta, moja adoretuok analfabetismoari aurre egiteko premia gorria ikusi zuten. Gabezia hori konpondu nahiz, umeentzako aurre-eskola ez eze, helduentzako zentro bat ere zabaldu zuten, herri xehe eta jipoitu hura mendeetako morrontza kulturaletik irten ahal izan zedin. Catian, Juanak bertako umetxoekin eta haien ama sufrituekin bat egin zuen. Izan ere, gizarte pobre horretan, ezin baztertuago aurkitzen ziren emakume haiek aholkulari, kide eta lagun izan zuten Juana, eta, elkarrekin, utopiari leiho handi bat zabaltzen ahalegindu ziren.

Urte gogor ere gogorrak izan ziren haiek moja karmeldar jatorrentzat, baina lanak ez zituen kikildu ezta atzeratu ere: bateko bilerak eta hausnarketak; besteko ikasi eta irakatsi beharra; hurrengoko diru eza... Ekonomiari dagokionez, estuasunak handiak zirenez, komunitateko partaideak lan ordaindu bana lortzen saiatu ziren eta Juana Atxabalek 1973-76 ikasturteetan jesuitek Catian zeukaten “Jesús Obrero” institutu politeknikoan egin zuen lan, gaztelania eta literatura irakasten.

Lanez eta arduraz gainezka egon arren, nekeak ez zuen akitu Venezuelako pobreen aldeko apustua egin zuen karmeldar euskalduna, gorputzez txikia, bai, baina adorez eta bihotzez haundi ere haundia zena. Denbora zelan edo halan lortuz, astiunei-eta kenduz, ikasten eta bere burua jakinduria berriz janzten jarraitu zuen Juanak eta 1974-75 urteetan gaztelania, literatura eta latin ikasgaietan ikasketa bereziak egin zituen Caracasko “Instituto Pedagógico” ikastetxean.

1976an Juana Atxabalek “Jesús Obrero” institutu politekniko lana utzi eta berak beste batzuekin sortutako “Laboratorio Educativo”¹¹ izeneko lan taldera bihurtu zen. Talde edo kooperatiba hori 1973an sortu zen eta beronen helburua irakaskuntza eta hezkuntzari buruzko ikerketak eta hausnarketak egitea zen, betiere alternatiba pedagogiko eraginkorrak lortu ahal izateko eta jende pobreenaren zerbitzuan jartzeko. Aipatutako ikerketa eta lan teorikook “Cuadernos de Educación”, “Cuadernos de Pedagogía” eta “Biblioteca de Trabajo Venezolana” izeneko argitarapenetan ematen zituzten argitara eta Juanak lehenengo saileko obra bi idatzi zituen¹²: *Lenguaje y Cultura popular* (47, 1977, 107 or.)¹³ eta *Educación, lucha de cla-*

¹¹ “Laboratorio Educativo” es una Cooperativa de producción, fundada en 1973, cuyos objetivos se centran en crear conciencia de la problemática educativa venezolana y mundial; en animar la investigación de esta rama; en fomentar la vinculación de los educadores entre sí, haciéndolos reflexionar sobre el papel que desempeñan; en el planteamiento de toda una nueva perspectiva en el campo educativo (...).

Dentro de este campo de trabajo y actividades estuvo colaborando con nuestra Entidad, durante (4) años, nuestra compañera Juana Achabal, quien desempeñó, a lo largo de este tiempo, labores de cursos, de organización, de producción, coordinación, y últimamente edición de la Revista “Cuadernos de Educación” (Jesús Everduim “Laboratorio Educativo” taldeko presidentek 1980-03-25ean Caracasen sinatutako agiritik).

¹² Beste batzuekin batera: *Legislación Educativa y dependencia en Venezuela*, Cuadernos de Educación, 38, Laboratorio Educativo, Caracas, 1978 (2. argit.).

¹³ Bigarren argitalpen bat egin zen 1985ean (Cuadernos de Educación, 185).

ses y cultura popular en Venezuela (67, 1979, 88 or.)¹⁴, hurrenez hurren.

1975ean, Juana Atxabal Mexikora joan zen “Laboratorio Educativo” taldearen izenean eta hango hiriburuan, ekainetik abuztura, “Tribuna Mundial del Año Internacional de la Mujer” izeneko topaketetan hartu zuen parte. Jarraian eta Venezuelara itzuli barik, Juana Atxabalek Erromarako bideari ekin zion. Izan ere, 1974tik 1979ra moja langile aspergaitza Venezuelako Talde Probinzialeko kidea izan zen eta hango ahizpek izendaturik, Probinziaren izenean hartu zuen parte Erroman irailaren 8tik 20ra vedrunatar karmeldarrek egin zuten XX. Kapitulu Orokorrean.

Aipaturiko Kapitulu moja karmeldarrek Hego Ameriketako hezkuntzari buruzko dokumentu bat argitaratu zuten eta

¹⁴ Gai bera erabilia: Achabal, Juana: “Educación, lucha de clases y cultura popular en Venezuela” in Quienza, Samuel Eduardo: *La educación del indígena*, Educación lucha de clases y cultura popular en Venezuela realidad y perspectivas, Caracas, 1979, 75-121.

Juana Atxabalek ere bere aportazioa egin zuen erredakzioan. Dokumentuaren izena “Nuestra responsabilidad, hoy, como educadores de la fe en América” da eta *Documentos Capitulares (Capítulo XX)* (1975), izeneko liburuan dago argitaratuta.

Erromatik bueltan, moja euskaldunak pausaldi labur bat egin zuen Euskal Herrian Venezuelako lurraldetara joan aitzin; eta urte bereko abenduan, medikuek hala erabakita, ebakuntza garrantzitsu bat egin zioten Donostian (1975-12-16), handik urte batzuetara errepikatu egin zena. Makalaldi eta ebakuntzok baina, ez zioten moja euskaldunari lanerako grina apaldu, ezta behartsuen aldeko borrokarako adorea moteldu ere. Izan ere, Caracasera berriro heldurik, Juana atzera lotu zitzaion pobre eta baztertuen aldeko lan isilari, harik eta 1979an, hausnarketa pertsonal sakon baten ondoren, Euskal Herrira bueltatzea erabaki zuen arte.

Euskal Herrira itzuli

1979an, Ameriketara hamalau urte zeramatzanean, Juana Atxabalek jaioterriaren deia sentitzen du bere baitan. Euskal Herrira egindako azken bidaiak ukitu sakona utzi dute moja euskaldunarengan eta itzultzea erabakitzen du, ez hausnarketa sakon bat egin gabe. Izan ere, Hego Euskal Herria diktadura krudel eta anker batetik irten berri zegoen eta zabal-zabalik zeuzkan etorkizunaren ate-leihoak. Gauza asko zegoen egiteko une hartan, bai esparru sozialean, bai euskal kulturaren suspertze-prozesuan, eta baita azken hatsetan zegoen euskal hizkuntza berrindartzeko ekimenetan ere.

Horren guztiaren aurrean, jaio zen lekuan lan egiteko aukera egiten du Juana Atxabalek eta beren-beregi azpimarratuko du euskal kultura eta euskararen alde lan egiteko zekusan premia larria, eta baita prozesu erakargarri horretan bere hondar alea jartzeko zeukan gogoia ere: “Hizkuntza kultura baten espresabide nagusia da. Kulturaren alde lan egitea bera ere, justiziaren alde lan egitea da; gutxiengoaren alde, txikien alde jartzea”.

1979ko martxoan dator Juana Atxabal bere jaioterrira eta lehenengo momentutik gogotsu helduko die itzulera bultzatu zuten arrazoi erlijioso, solidario zein kulturaleri. Azken hauei dagokieenez, irakaskuntza eta idazletza dira gehien landu zituen arloak.

Euskal Herrira heldu bezain laster, erlijioa irakasten hasi zen Gernikako institutuan. 1980. urtean, euskarazko titulua beragandu eta 1980-83 ikasturteetan filosofia euskaraz irakatsi zuen Ondarroako institutuan, euskarazko irakaskuntzan, Bizkaiko lurralde historikoan, aitzindarietarikoa izanik. Filosofia arloan euskarazko irakaskuntzan gabezia gorria zegoenez, zenbait irakaslek talde berezi bat sortu zuten materialak, apunteak, testuak... itzuli, egokitu edota sortzeko eta Juanak partehartze aktiboa izan zuen Bilboko Txurdinaga institutuan batzen zen lan talde gogotsu hartan:

“Banekien nora nentorren. Ordurako ikastetxeetan euskara sartzen hasia zen, ikurrina ez zegoen debekatua, geure agintaritzara eskuratua, neurri batean bederen. Irakaskuntza publikoan eskatu nuen sarrera filosofia euskaraz irakasteko. Ondarroako institutuan hasi nintzen. Txurdinagakoa eta gu izan ginen euskaraz ematen hasi ginen lehenengoak Bizkaian, ez hiztegi, ez liburu eta ez ezer”¹⁵.

Urteotan, Deustuko Unibertsitatean matrikulatu zen Euskal Filologia ikasteko asmoz, euskaran sakontzeak irakaskuntzan lagundu egingo ziola uste baitzuen. Lehenengo kurtsoak egin zituen arren, osasun arazoengatik –1984an berriro egin behar izan zioten ebakuntza larri bat– ezin izan zuen karrera berri hori amaitu.

Institutuko agregatu oposizioak gainditurik, Basauriko Urbi institutura joan zitzaigun eta han ere, 1983-1996 urteetan, filosofia irakatsi zuen, euskaraz betiere. Ibaizabal eta Nerbioi ibaiek euren urak nahasten dituzteneko leku horretan, Basauriko Urbin, hartu zuen erretiroa Juana irakasleak, bertako ikasle, irakasle eta langileek 1996ko abenduaren 20an omenaldi hunkigarri bezain samurra eskaini ziotelarik. Hona hemen, lerrook

¹⁵ *Deia*, SD, 92-02-23, 4. or.

sinatzen ditudan honek Bilbo ondoko Artxandan eginiko ospakizunean Juanari eskainitako bertso xumeak:

Jubilatzea, alde batetik, izan daiteke tristea,
eskatzten baitu hainbat ekintza alde batera uztea.
Baina baditu alderdi onak bihotza bada gaztea,
eta zurea oraindik dakust gogotsu eta askea;
segi lanean, segi idazten; hauxe da nire eskea.

Agur eskolak, agur gazteak, Aristoteles ta Platon;
ebaluaketak, fotokopiak ta azterketak hor konpon!
Halan da ere, lagun zahar hori, penaturikan ez egon,
zure beharra duten guztiei laguntza osoa emon,
Ameriketara egindakoa egin dezakezu bertan.

Orain lagunez inguratuta aurkitzen zara Juana,
eskaini nahirik bihotz-bihotzez zuri besarkada bana.
Ez ahaztu inoiz institutua, hango lana ta afana,
ta noizean behin itzuli zaitez lehengo lagun zaharregana,
*ban edukiko baituzu beti prest zure gurutzegrama.*¹⁶

Irakaskuntzan emaniko urte hauek baina, arlo akademikoan ez ezik idazletzaren ikuspuntutik ere joriak izan ziren Juana-arentzat¹⁷ eta 1991n Eusko Jaurlaritzaren “Pedro Axular” saiakeraren saria irabazi zuen *Narziso berriaz gogoetak* lanari esker.

Edozelan ere, irakaskuntza eta idazletza ez dira izan mojaren jardun bakarrak itzulera osteko urteetan. Galdakaoko bere komunitate erlijioso txikian moja nekaezinak lanean jarraitu zuen, betiere gehien behar zutenak (ezindu, elbarri, behartsu...) artatuz eta lagunduz. Lan horren isla dira, kasurako, Galdakaoko “Cáritas” taldeetan egindako lan eskerga, gaixoei eginiko bisitak, lan talde desberdinetan eskainitako laguntza...; edota Bilboko

¹⁶ Oso gurutzegrama zalea zen Juana institutu garaian eta egunero egiten zuen baten bat irakasleen gelan.

¹⁷ Ikus UEUren *www.inguma.org* web orrian, Juana Atxabalek 1986tik 1994ra arte emandako hitzaldi eta parte hartutako mahai inguruen zerrenda.

Deustu auzoko “Auxilia” taldean ezinduei-eta emaniko klaseak, behar izanez gero, euren etxeetaraino joanez.

Jubilatuta ere, Juanak ez zituen alde batera utzi ez elkartasunezko lana, ezta filosofia arloko ikerkuntza ere. 2001. urtean, osasun arazoak medio, Bizkaiko Galdakao herria utzi eta Gasteizko Etxe Probintzialera joan zitzaigun eta orain bertan bizi da ahizpa karmeldarrek lagunduta eta artatuta.

Euskara bultzatu, euskaraz jardun

Juana Atxabalek Euskal Herrira bueltatzeko zeuzkan arrazioen artean, badu bat berarentzat izugarrizko garrantzia duena, hots, euskararen egoera larria eta gurasoengandik ikasi zuen hizkuntzaren etorkizun badaezpadakoa. Hori dela-eta, konpromiso sendoa hartu zuen, irakaskuntzatik abiatuta, kinka larrian zegoen hizkuntzari bere aupada emateko. Honela laburbiltzen zigun bere asmoa: “Euskararen berreskuratze osoaren aldeko ekimenetan laguntzea. (Hizkuntza kultura baten adierazpide nagusia da). Munduan dauden 600.000 euskal hiztun horietako bat naiz”.

Aipatuta dauzkagu Juana Atxabalek Ameriketako gaztelaniaz eginiko lanak. Atal honetan, beraz, Euskal Herrira itzuli osteko produkzioari helduko diogu, euskaraz egindakoari, hain zuzen ere. Azken honi dagokionez, nahiz eta narratiban ere ahalegin zenbait egin zituela jakin¹⁸, lan esparru nagusiok bereizi beharra dago: batetik, moja karmeldarrak bere komunitatearen zerbitzu eta erabilpenerako atondutako itzulpenak; eta, bestetik, irakasle-filosofoak bere jakintza arloan eginiko aportazio teorikoak.

a) Itzulpenak

Euskaltzaletasunak bultzatuta, Juana Atxabalek hainbat itzulpen burutu zituen vedrunatar karmeldarrek euren zeregi-

¹⁸ Literatur lehiaketaren batera aurkeztekotan ere egon zen, baina lanok, tamalez, ezin izan ditugu aurkitu.

netan erabil ahal izan zitzaten, Kapitulu Orokorrenak, kasurako. Honako hauek dira eginiko itzulpenetariko batzuk: *XXII. Kapitulu Jenerala* (Vedruna´tar Maitasuneko Karmeldarrak, Vic, 1987, 24 or.); edota *Vedruna erroetatik (XXIII. kapitulua)* (Karitateko Vedruna Karmeldarrak, Vic, 1993, 36 or.). Mojen irakaskuntzari begira, Juanak *Vedruna Hezkuntza Proposamena* (Oñati, 1993, 42 or.) itzuli zuen, arlo horretan zeuzkan esperientzia eta ezagutzak baliatuz.

b) Filosofiaren inguruan

Bigarren atal honi bagagozkio, irakaskuntzari begira egindako lanez gain¹⁹, hiru lan nagusi aipa ditzakegu irakasle euskaltzaleak eginikoen artean, hurrenez hurren, Jean Paul Sartre pentsalari eta filosofo frantziarra, Pentsamendu posmoderno eta Xabier Zubiri filosofo donostiarra ardaztatzat dauzkatenak:

Existenzialismoa humanismo bat da²⁰

Liburuan Juana Atxabalek Jean Paul Sastrenen (Paris, 1905-1980) *L´existentialisme est un humanisme* obraren iruzkina egiten du, liburuaren bigarren atalean obraren euskarazko itzulpena damaigularik. Obra honekin Juanak segida ematen dio Bogotan Sastrenen obraren inguruan hasitako ikerketa lanari. Garai horretan –80ko hamarkadan gaude–, frantses hizkuntzan sakontze ikastaroak egin zituen Bilboko “Institut Français” ikastetxean.

Sarreran dioskunez, denok ezagutzen dugun gizarte industrial modernoaren garaia da Sartrearena. Itxaropen garaia da, gi-

¹⁹ Arestian aipaturiko *Filosofia / 1 UBI* testuaren egileetariko bat da Juana Atxabal: Askoren artean (Paulo Iztueta zuz.): *Filosofia / 1 UBI*, UZEI-Elkar, Donostia, 1984.

²⁰ Atxabal, Juana: *Existenzialismoa humanismo bat da*, Kriselu, Donostia, 1988, 135 or.

zakiak aurrerapen teknologiko-zientifikoek zoriona eta askatasuna ekarriko zituztela uste baitzuen. Ez ziren baina, usteok bete izan.

Beste alde batetik, XX. mendeko bi mundu gerra nagusiek eta ondoko *gerra hotza*-k bultzatutako norgehiagoka armamentistak eta mehatxu nuklearrak bi koloso hegemonikoen erdian eta bere gabezia eta ezintasun larrien erdian utzi zuten Hirugarren Mundua. Mundu aberatsaren baitan ere bazterkeria, pobrezia-guneak eta menpekotasun berriek ilundu egingo dute gizakiaren itxaropena.

Juana Atxabalentzat, Sartreren lanak ingurune honetan hartzten du bere adierarik sakonena, kontzientzia kritikoaren eraikuntzan laguntzen duelako. Izan ere, –Atxabalen ustez– Sartreren lana errotiko askatasuna, erantzukizun eta konpromezu historiko osoaren oinarriak ezartzera datorke.

1988. urtean bertan, *Filosofia eta Zientzia* liburu kolekti-boan, Juanak berriro izan zituen Sartre eta existentzialismoa mintzagai²¹.

Narziso berriaz gogoetak²²

Esanda daukagunez, liburu honekin Juana Atxabalek Eusko Jaurlaritzak eman ohi duen “Pedro Axular” saiakera saria irabazi zuen²³; eta sari garrantzitsu hau jaso izanak hedabide askotan agertzera (*ETB, Emakunde, Deia, Diario Vasco...*) bultzatu zuen. Obra honetan Juana Atxabalek mendebaldeon

²¹ Atxabal, Juana: “Sartreren existentzialismoaz”, in Askoren artean: *Filosofia eta Zientzia*, Printzak Saila 2, UEU, Bilbo, 1988, 117-134.

²² Atxabal, Juana: *Narziso berriaz gogoetak*, Udako Euskal Unibertsitatea, Bilbo, 1992, 136 or.

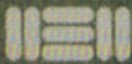
²³ Joxe Azurmendirentzat ere lan egokia burutu zuen Juana Atxabalek: “UEUk argitaratuta dauka hain zuzen honetaz guztiaz [modernotasunaz] saio bat egoki askoa euskaraz: Juana Atxabal, *Narziso berriaz gogoetak*, 1992” (“Santamariaren pentsamendu atarikoa”, *Uztaro*, 20, 1997, 61-76).

**NARZISO BERRIAZ
GOGOETAK**

Juana Atxabal

1991.eko "Pedro Axular" Sariaren Saiakera-irabazlea

indartu eta zabaldu den pentsamendu posmodernoari buruzko ikuspegi kritiko bat opetsi nahi izan zion euskaldungoari. Hona hemen egilearen asmoa: “Mendebaldeko arlo desberdin orotan hedadura hain zabala hartu duen korronte posmodernoaz hausnarketak egin eta posmodernotasunaren ikuspegi orokor bat euskaraz adieraztea da aurrean daukazu idazlanaren helburua”. *Narziso berria* nor dugun galdetzean, honan erantzun zion Juana Atxabalek Begoña Muruaga kazetariari²⁴:

“Narziso berria da gaurko hiritarra, bai kalekoa, bai pentsalari edo artista, pentsamenduaren eta ekintzaren oinarriak utzi eta biluzik, ahul, bere buruaz bakarrik arduratzen dena: oraintxe ondo bizi, ahal bada gazte eta beste guztia hor konpon. Hori da Narziso berria. (...) Narziso mundu aberatsekoa da, iparraldekoa noski, geure kulturakoa. Latinoameriketan eta Afrikan ez dago Narzisorik, han jendea konprometitua bizi da”.

Esandakoa poetikoki laburbiltzeko, Pedro Casaldáligaren²⁵ olerki batez damaio amaiera liburuari. Mato Grosso-ko gotzainarekin bat eginda, justizia, apaltasuna, askatasuna, libre izan ahal izateko pobretasuna..., eta kristaua den aldetik, fedea ere eskatuko du. Baina gauza guztien gaintik esperantzari heldu beharra azpimarratuko du:

²⁴ *Emakunde*, 7, 1992-Martxo, 62-65.

²⁵ Gotzain katalandarra (Balsareny, Bartzelona, 1928). 1952an apaiztu eta 1968an Brasilerara joan zen. 1971n Saõ Félix do Araguaia (Mato Grosso) elizbarrutiko gotzain izendatu zuten. Pobrean aldeko ekintzailea eta Askapen Teologiaren aldekoa. Liburu askoren egilea. Juanak *Narziso berriaz gogoetak* liburuiko *Bibliografia-n Fuego y cenizas al viento* (1984), *El tiempo y la espera* (1986) eta *Al acecho del Reino* (1989) aipatzen ditu.

Askapen Teologiari bagagozkio, Juanak interes handia erakutsi zuen mugimendu kristau horren inguruan eta Flora Iñigo Galdakaoko komunitateko ahizpak adierazi zigunez, ondo ere ondo ezagutzen zuen Hego Ameriketan erretako teologia askatzaile hori: “Gran concedora de la teología de la liberación”.

“Y, en todo caso, hermanos,
yo me atengo a lo dicho:
¡la Esperanza!”²⁶.

Goazen bat eginda²⁷

Idazleak esaten duenez, obra hau Xabier Zubiriren (Donostia, 1898 - Madrid, 1983) *Hombre y Dios* liburuaren itzulpen laburtu eta iruzkindu bat da. Itzulpenaren ondoren, Jainkoa utzi eta dirua jainkotzat hartu duen gure gaurko munduaz dihardu Juana Atxabalek. Egilearen ustez, Jainko gabeko mundu triste honetan gizakia hutsik aurkitzen da, etika hankaz gora, kontinente osoak goseak eta izurriteek jota... Hala eta guztiz ere, ausente nahi den Jainkoaren presentzia espermentatzen du gizakiak eta mundu gizatiarrago baten eraikuntza aurrera eramateko orduan Jainkoaren presentzia sentitzen du. Era berean –diosku Juanak–, Jainkoa, bere aldetik, gure bila ari da.

Liburuaren amaieran, “Azken konklusio erara” izeneko atalean, Pedro Casaldáligaren olerkiak moldatuta, gonbidapen lagunkide bat luzatzen die autoreak borondate oneko gizaki gutziet:

“Berandu da
baina goizaldea da
pixka bat ahalegintzen bagara.
Goazen, Casaldáligak aipatzen dituen

²⁶ Euskal Herriaren geroari buruz ere, itxaropentsu agertzen zaigu *Narziso berriaz* gogoetak liburuaren garaiko adierazpenotan: “Euskal Herriak muturreko latzak hartu ditu historian zehar. Badu esperientziarik. Ez dugu dogmatikoak izateko motiborik. Kultura txiki bat da gurea. Ekologikotasun kulturalean geuk daramatzagu geure koloreak, geure izatea, geure hizkuntza. Kulturaren arteko elkarrizketa horretan hartu behar dugu parte, apalki. Esperantzarik izan dezakegu, geure proiektuaren alde gogor jokatzeko badugu. Ez da aurreantzez goazen ala ez, argi ikusten. Baina, jakina, beste kulturen ondoan eta haiekin batera gogor jokatu behar dugu.” (*Deia*, SD, 1992-03-23, 4. or.).

²⁷ Argitara eman gabea. 70 orri mekanografiatu, *Jone* Atxabal sinadurarekin. Vamos juntos erdarazko bertsioa ere eginda dauka.

pobreak, martiriak
kontenplatiboak,
militanteak eta
askapenerako teologoak,
eta nik gehitzen ditudan
etxeoandreak,
aita-amak eta seme-alabak,
irakasleak,
gazteak,
langileak
auzo apaletakoak
...
Goazen bat eginda
eta Jainkoa gurekin”.

Pozik nago!

Fede irmoko moja; bere sustrai euskaldunekiko sendo ere sendo atxikitako baserritar alaba; behartsu, baztertu, zapal-

duei... bizitzako urterik onenak eskainitako borrokalari bake-
tsua; bokazio sendoko irakaslea; filosofia eta euskara uztartzen
hamaika ahalegin egindako ikerlea; mundu hobe baten, uto-
piaren aldeko karmeldar eskuzabalak..., 60 urte bete berrian,
bere ibilbideaz eta orduko bere egoera pertsonalaz esandakoa
ere esanguratsua da oso:

“Bizitzan zehar gorabeherak izan ditut, mundu guz-
tiak bezala, baina orain esan behar dut pozik nagoela,
alai, serenitatez. Gainera, aukera izan dut neure bizitzan
zehar neure anai-arreba ahulenei laguntza emateko eta
horrek bete egin nau. Bestalde, Latinoameriketan pasa
nituen urteak, alde batetik, nire kristautasunean sakon-
tzeko aukera eman zidaten eta, bestetik, indartu egin zu-
ten garai bateko erabakia. Pozik nago”²⁸.

Adinak eskaintzen dion talaiatik, bere baitan poztasuna sen-
titzen du hurko behartsuenei laguntza eskainitako misiolariak;
alaitasuna bere kristautasun sendotuaren inguruan; ziurtasuna
gaztetan hartutako ebatsi pertsonalaren gainean. Bizitzako go-
rabehera baretasunez egiten die so. Pozik dago!

Iñaki Sarriugarte Irigoien

²⁸ *Emakunde*, 7, 1992-Martxo, 62-65.